

УДК 378. 011. 3 – 051 : 811. 111

Д. С. Мацько

**НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ПОБУДОВИ НЕПРЯМОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Розвиток міжнародного співробітництва та входження України до світового співтовариства вимагають оновлення змісту навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур. Дошкільний та молодший шкільний вік є найбільш прийнятним періодом для початку вивчення іноземної мови, оскільки саме в дитячому віці краще сприймаються та запам'ятовуються особливості нерідної мови. З огляду на викладене вище цілком правомірним видається рішення профільного міністерства щодо вивчення іноземної мови в початковій школі. Статус англійської мови як провідної мови міжнародної політики, культури та науки зумовлює постійне зростання інтересу до її вивчення.

Успішність навчання такої специфічної дисципліни, як іноземна мова, значною мірою залежить від професіоналізму вчителя, його мовленнєвої компетенції. Суспільна потреба у вчителях, які можуть викладати англійську мову дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, робить проблему якісної англійської підготовки майбутніх учителів початкової школи особливо актуальною.

Запорукою оволодіння іноземною мовою виступає опанування граматичної будови останньої. Власний досвід викладання англійської мови майбутнім учителям початкової школи свідчить, що однією з найбільш складних граматичних тем для вивчення виступає тема „Пряма / непряма мова”. Як показує практика, під час вивчення на заняттях з англійської мови певної граматичної теми для майбутніх учителів початкової школи корисним є використання опор, які допомагатимуть закріпити знання студентів з граматики англійської мови. Наявність таких опор є особливо важливою на перших порах, коли знання студентської молоді ще не доведені до автоматизму. Своєрідною опорою для студентів може виступати алгоритм побудови певної граматичної форми. Таким чином, особливої актуальності в навчанні майбутніх учителів початкової школи набуває проблема розробки алгоритму побудови форм непрямого мовлення в англійській мові.

Проблема навчання граматики іноземної мови отримує осмислення в розвідках Л. Єфімова, Р. Карпової, Л. Каширіної, О. Коломінової, Л. Лепешко, Н. Скляренко та інших науковців. У роботі Р. Карпової висвітлюється питання ефективності використання опорних схем у навчанні граматиці німецької мови [1]. Дослідження Л. Каширіної присвячене питанням алгоритмізації граматики французької мови [2].

Предметом наукового пошуку О. Коломінової є розробка, упровадження та перевірка ефективності навчально-методичного комплексу з формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової школи [3]. Науковий пошук Н. Складенко спрямований на розв'язання проблеми систематизації і повторення іншомовного граматичного матеріалу в основній і старшій школі [4]. Розвідку Л. Лепешко присвячено питанням розробки алгоритму формування питального речення в англійській мові [5]. У наших попередніх публікаціях ми розглядали проблему розробки та використання алгоритмів й опорних схем у навчанні майбутніх педагогів окремих граматичних тем [6 – 8].

Утім, проведений аналіз наукової літератури показав, що проблема алгоритмізації навчання майбутніх учителів початкової школи побудови непрямої мови в процесі вивчення граматики англійської мови характеризується недостатньою теоретичною та методичною розробленістю.

З огляду на викладене вище мета статті – *висвітлити алгоритм навчання майбутніх учителів початкової школи побудови непрямої мови в процесі вивчення граматики англійської мови.*

Вивчення граматики є невід'ємною складовою оволодіння іноземною мовою, оскільки саме за допомогою граматики окремі розрізнені одиниці перетворюються у зв'язне та зрозуміле мовлення. Необхідність алгоритмізації навчання майбутніх учителів початкової школи граматики англійської мови зумовлюється тим фактом, що вивчення англійської мови відбувається не за аспектами, а в рамках однієї навчальної дисципліни.

На думку С. Ніколаєвої, граматичну структуру чи правило можна зобразити за допомогою *мовленнєвих зразків, моделей-схем та вербальних правил* (описових і правил інструкцій) [9, с. 74]. Як справедливо зазначає Л. Каширіна, граматику можна звести до кінцевого набору правил [2, с. 45]. Відтак, алгоритм може вважатися одним з найбільш оптимальних засобів навчання майбутніх учителів початкової школи граматики англійської мови та закріплення студентською молоддю набутих знань.

У науковій літературі алгоритм трактується як сукупність правил, що визначає ефективну процедуру вирішення будь-якого завдання з певного комплексу завдань [10, с. 413]. Відповідно до завдань нашого наукового пошуку ми визначаємо алгоритм як *сукупність кроків, виконання яких дозволить майбутнім учителям початкової школи правильно переводити речення прямою мовою в непряму мову в процесі вивчення англійської мови.*

Процес побудови непрямої мови в англійській мові вимагає врахування низки правил. Перше правило полягає в тому, що речення з непрямым мовленням є складнопідрядним реченням, в якому слова автора стають головним реченням, а пряме мовлення – підрядним. Отже,

першим кроком алгоритму побудови непрямого мовлення є *визначення головного (слів автора) та підрядного (прямого мовлення) речення.*

У навчальній літературі з англійської мови зазначається, що у випадку вживання присудка головного речення в одному з минулих часів, присудок підрядного речення також має вживатися в одному з минулих часів [11 – 14]. В одній з наших попередніх публікацій ми детально висвітлювали процес використання студентами видо-часових форм англійської мови [6]. Порядок зміни часових форм при передачі речення непрямою мовою представлений нижче (див. табл. 1):

Таблиця 1

Зміна часових форм при передачі вислову непрямою мовою

Пряма мова	Непряма мова
Present Simple	Past Simple
Present Continuous	Past Continuous
Past Simple	Past Perfect
Present Perfect	
Past Continuous	Past Perfect Continuous
Present Perfect Continuous	
Future Simple	Future-in-the Past (would+bare inf.)
can	could
may	might
must	had to
needn't	didn't need to / didn't need to
shall	would
will	would

Утім, при вживанні присудку головного речення в одному з минулих часів зміна часу присудка підрядного речення не відбувається, якщо йдеться про аксіоми (дійсню на даний момент ситуацію, висловлювання, що переказується одразу).

Порівняйте:

„What **are** you doing?“, he asked me. → He asked me what I **was** doing.

„I **have** two sons“, he told me. → He told me (that) he **has** two sons.

Таким чином, **другий крок** алгоритму побудови непрямої мови передбачає *визначення необхідності зміни часових форм при передачі вислову непрямою мовою.*

Передача висловлювання непрямою мовою вимагає не тільки дотримання правила узгодження часів, але й уваги мовців до використання в реченні непрямою мовою відповідних прислівників. У навчальній літературі зазначається, що зміна прислівників при передачі речення непрямою мовою відбувається, якщо присудок головного

речення (авторських коментарів) вживається в одному з минулих часів [11 – 14].

При вживанні присудку головного речення в одному з минулих часів зміна прислівника не відбувається, якщо висловлювання передається відразу ж після того, як було сказане. Порядок зміни прислівників представлений нами нижче (див. табл. 2):

Таблиця 2

Зміна прислівників при передачі вислову непрямою мовою

Пряма мова	Непряма мова
now	then
today	that day
last week	the previous week
yesterday	that day
next week	the following (the next) week
tomorrow	the next (the following) day
the day after tomorrow	in two days' time

Отже, **третім кроком** алгоритму побудови непрямої мови виступає визначення необхідності зміни прислівників при передачі вислову непрямою мовою.

Передача висловлювання непрямою мовою вимагає уваги мовців до використання особових і присвійних займенників, які мають замінюватися за контекстом. Таким чином, **четвертий крок** алгоритму передбачає заміну особових і присвійних займенників відповідно до контексту при передачі вислову непрямою мовою.

Порівняйте:

„What are **you** doing?“, he asked **me**. → He asked **me** what **I** was doing.

У процесі побудови непрямого мовлення необхідно пам'ятати, що дійсний та умовний спосіб прямого мовлення передаються розповідним реченням, питання вводиться сполучниками „if”/„whether” або *сполучним словом*. Натомість, накази передаються інфінітивом з „to”. Крім того, дієслово, яке вводить підрядне речення, має відповідати цільовій спрямованості речення.

Так, наприклад, розповідні речення вводяться дієсловами „say”, „tell” тощо, питальні речення – дієсловами „ask”, „wonder”, накази – дієсловами „tell”, „order”, „warn” тощо. Відтак, **п'ятий крок** алгоритму полягає у визначенні форми та способу речення, що передається прямою мовою.

Якщо речення прямою мовою є питальним, то в ролі сполучника може виступати як окремий сполучник, так і питальне слово. При переданні загального питання непрямою мовою необхідно використовувати сполучники „if” або „whether”. Якщо ж питання є спеціальним чи питанням до підмету, то сполучником стає питальне слово (див. табл. 3):

Таблиця 3

Передача питального речення непрямою мовою

Тип речення прямою мовою	Форма непрямою мовою
загальне питання	„if” / „whether” + порядок слів розповідного речення
спеціальне питання	питальне слово (група) + порядок слів розповідного речення
питання до підмету	„who” (людина) / „what” + порядок слів розповідного речення

Порівняйте:

„Do you like watching football?”, he often asks me. → He often asks me **if (whether) I like** watching football.

„How old is John?”, Mary asks me every time. → Mary asks me every time **how old** John is.

„Who makes noise?”, he asks. → He asks **who** makes noise.

Отже, **шостим кроком** алгоритму виступає визначення типу питального речення, що передається прямою мовою.

У випадку, коли передаються накази, прохання або пропозиції, то пряма мова передається трьома способами: по-перше, інфінітивом дієслова з „to”; по-друге, підрядним реченням зі сполучником „that”; по-третє, герундієм. Як вказується в навчально-методичній літературі, вибір способу передачі залежить від дієслова головного речення – дієслова, що вводить непряму мову [12 – 14]. У зведеній таблиці ми згрупували інформацію про способи передачі непрямою мовою наказів, прохань або пропозицій залежно від дієслова головного речення (див. табл. 4):

Таблиця 4

Передача непрямих наказів / прохань / пропозицій

Дієслово головного речення	Спосіб передачі
advise, agree, ask, command, demand, encourage, expect, intend, instruct, offer, order, plan, persuade, recommend, remind, request, swear, tell, threaten, want, warn	інфінітив із „to”
advise, agree, demand, expect, hope, insist, order, promise, propose, request, say, suggest	підрядне речення з „that”
advise, accuse of, apologize for, insist on, propose, recommend, suggest (= let’s)	герундій

Таким чином, **сьомий крок** алгоритму передачі англійського речення непрямою мовою полягає у визначенні типу речення прямою мовою (наказ, прохання або пропозиція) та дієслова головного речення.

У розповідних реченнях зі сполучником підрядності „that” пряма мова може вводитися дієсловами „say” „tell” тощо. Практика навчання майбутніх учителів початкової школи теми „Пряма / непряма мова” показує, що майбутні вчителі відчувають певні проблеми, коли йдеться

про коректне вживання зазначених дієслів. Використання дієслів із безприйменниковими та прийменниковими додатками представлено нижче (див. табл. 5):

Таблиця 5

Передача речення непрямою мовою зі сполучником „that”

Дієслово, що вводить пряму мову	Наявність додатку	
	Є додаток	Немає додатку
admit, announce, complain, confess, explain, propose, recommend, report, say, suggest + „to” + додаток	+ (say to)	+
agree, argue, check, confirm, disagree, plead + „with” + додаток	+ (disagree with)	+
ask (= попросити), beg, demand, require + „of” + додаток	+ (ask of)	+
assure, convince, inform, persuade, reassure, remind, tell + додаток	+	—

Як бачимо, деякі дієслова можуть уживатися або без додатків, або з прийменниковим додатком. Натомість, деякі дієслова неодмінно потребують уживання безприйменникового додатку. Отже, **восьмим кроком** алгоритму побудови непрямої мови в процесі англomовної граматичної підготовки студентської молоді виступає з’ясування наявності (відсутності) додатка в головному реченні складнопідрядного непрямою мовою зі сполучником підрядності „that”.

Маємо зазначити, що обов’язковим є проходження всіх кроків розробленого нами алгоритму при переводі прямої мови в непряму. Для цього проілюструємо дію алгоритму на практиці. Уявімо, що потрібно передати непрямою мовою речення „What are you doing now?”, John asked Mary.

Крок № 1. *Визначення головного (слів автора) та підрядного (прямого мовлення) речення.* Необхідно визначити головне та підрядне речення складнопідрядного речення. Відтак, авторський коментар стає головним реченням, а пряма мова – підрядним реченням.

Крок № 2. *Визначення необхідності зміни часових форм при передачі вислову непрямою мовою.* Необхідно визначити, чи є потреба в зміні часової форми при передачі висловлювання непрямою мовою. Слова автора вживаються в минулому часі. Висловлювання прямою мовою не являє собою аксіому. Отже, при переводі прямої мови в непряму необхідно здійснити зміну часової форми відповідно до правила узгодження часів. Пряма мова вживається у формі Present Continuous. За правилом узгодження часів форма Present Continuous змінюється на форму Past Continuous в непрямій мові.

Крок № 3. *Визначення необхідності зміни прислівників при передачі вислову непрямою мовою.* За контекстом зрозуміло, що висловлювання передається не відразу ж після того, як воно було сказане. Головне речення вживається у формі Past Simple. Таким чином, при передачі останнього непрямою мовою необхідно здійснити зміну прислівника. Відповідно до зазначеного вище правила прислівник „now” у прямій мові змінюється на прислівник „then” у реченні непрямою мовою.

Крок № 4. *Заміна особових і присвійних займенників відповідно до контексту при передачі вислову непрямою мовою.* При передачі висловлювання непрямою мовою відбувається зміна особових і присвійних займенників відповідно до контексту. У висловлюванні йдеться про Мері (3-ю особу однини). Відтак, при побудові речення непрямою мовою потрібно змінити особовий займенник 2-ої особи однини („you”) займенником 3-ої особи однини („she”).

Крок № 5. *Визначення форми та способу речення, що передається прямою мовою.* Джон запитує Мері. Отже, речення, яке має передаватися непрямою мовою, є питальним.

Крок № 6. *Визначення типу питального речення, що передається прямою мовою.* Ставлячи питання, мовець бажає отримати конкретну відповідь і дізнатися, що саме робить Мері. Отже, запитання є спеціальним. Таким чином, підрядне речення має такий порядок слів: питальне слово („what”) + порядок слів простого розповідного речення.

Крок № 8 (наступний). *З'ясування наявності (відсутності) додатка в головному реченні складнопідрядного непрямою мовою зі сполучником підрядності „that”.*

Дійсно, в реченні непрямою мовою присутній додаток (Mary), але речення непрямою мовою не є розповідним зі сполучником зі „that”. Відтак, правило використання прийменникового додатку на поширюються на зазначений тип речення. Як наслідок, дієслово, що вводить пряму мову („ask”) вживається без прийменника перед додатком.

Таким чином, зазначене вище питання в непрямій мові має звучати так – John asked Mary what she was doing then. Як бачимо, деякі кроки алгоритму було пропущено, що зумовлювалося результатами попередніх кроків алгоритму.

Невід'ємною складовою опанування англійської мови майбутніми учителями англійської мови початкової школи виступає вивчення її граматичного складу в цілому та непрямой мови зокрема. Ефективність використання алгоритмів у навчанні студентської молоді непрямой мови в процесі вивчення граматики англійської мови зумовлюється можливістю зведення граматики до кінцевого набору правил та наочністю алгоритму.

Розроблений нами алгоритм побудови майбутніми вчителями початкової школи непрямой мови в процесі вивчення граматики англійської мови складається з таких кроків: 1) визначення головного та підрядного речення; 2) визначення необхідності зміни часових форм при передачі вислову непрямую мовою; 3) визначення необхідності зміни прислівників при передачі вислову непрямую мовою; 4) заміна особових і присвійних займенників відповідно до контексту при передачі вислову непрямую мовою; 5) визначення форми та способу речення, що передається прямою мовою; 6) визначення типу питального речення, що передається прямою мовою; 7) визначення типу речення прямою мовою (наказ, прохання, пропозиція) та дієслова головного речення; 8) з'ясування наявності (відсутності) додатка в головному реченні складнопідрядного непрямую мовою зі сполучником підрядності „that”.

Безперечно, матеріал статті не розв'язує всіх аспектів проблеми, що розглядається. Перспективи подальшого наукового пошуку в даному напрямку вбачаємо в підготовці для майбутніх учителів англійської мови початкової школи навчального посібника з граматики, матеріал якого пояснюється за допомогою алгоритмів і схем.

Список використаної літератури

- 1. Карпова Р. М.** Опорные схемы для обучения немецкому языку / Р. М. Карпова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 37 – 40.
- 2. Каширина Л. Н.** Алгоритмы в обучении грамматике французского языка / Л. Н. Каширина // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 4. – С. 44 – 46.
- 3. Коломінова О. О.** Навчально-методичний комплект як засіб формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової школи / О. О. Коломінова // Іноземні мови – 2008. – № 4. – С. 58 – 65.
- 4. Скляренко Н. К.** Систематизація і повторення іншомовного граматичного матеріалу в основній і старшій школі / Н. К. Скляренко // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 3 – 7.
- 5. Лепешко Л. Ф.** Алгоритм формування вопросительного предложения в английском языке / Л. Ф. Лепешко // Иностранные языки в школе. – 2005. – № 4. – С. 96 – 97.
- 6. Мацько Д. С.** Алгоритмізація використання майбутніми вчителями англійської мови початкової школи видо-часових форм англійської мови / Д. С. Мацько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2010. – № 13. – Ч. I. – С. 105 – 112.
- 7. Мацько Д. С.** Алгоритм як засіб навчання майбутніх учителів англійської мови

початкової школи форм пасивного стану англійської мови / Д. С. Мацько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2011. – № 9. – Ч. І. – С. 95 – 100. **8. Мацько Д. С.** Навчання студентів заочних відділень університетів ступенів порівняння прикметників англійської мови / Д. С. Мацько // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2010. – № 20. – Ч. І. – С. 201 – 205. **9. Методика** навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / [під ред. С. Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с. **10. Чернилевский Д. В.** Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособие для вузов / Дмитрий Владимирович Чернилевский – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с. **11. Шах-Назарова В. С.** Английский для Вас : учебник / В. С. Шах-Назарова, К. В. Журавченко. – М. : Светофор, 1995. – 652 с. **12. Hewings M.** Advanced Grammar in Use / Martin Hewings. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 340 p. **13. Murphy R.** Essential Grammar in Use / Raymond Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 348 p. **14. Vince M.** Intermediate Language Practice / Michael Vince. – Macmillan, 2003. – 296 p.

Мацько Д. С. Навчання майбутніх учителів початкової школи побудови непрямої мови в процесі вивчення граматики англійської мови

Стаття присвячена проблемі навчання майбутніх учителів початкової школи побудови непрямої мови в процесі вивчення граматики англійської мови. Алгоритм розглядається як один з найбільш ефективних засобів формування англомовної граматичної компетенції майбутніх педагогів, оскільки за його допомогою можна звести граматичну тему до кінцевого набору правил. Крім того, алгоритм характеризується наочністю. У статті висвітлюється розроблений автором алгоритм навчання майбутніх учителів початкової школи побудови непрямої мови в процесі вивчення граматики англійської мови.

Ключові слова: алгоритм, граматика англійської мови, майбутні учителі початкової школи, непряма мова, пряма мова.

Мацько Д. С. Обучение будущих учителей начальной школы построению косвенной речи в процессе изучения грамматики английского языка

Статья посвящена проблеме обучения будущих учителей начальной школы построению непрямої речи в процессе изучения английского языка. Алгоритм рассматривается как одно из наиболее эффективных средств формирования англоязычной грамматической компетенции будущих педагогов, поскольку с его помощью грамматическую тему можно свести к конечному набору правил. Кроме того, алгоритм характеризуется наглядностью. В статье приводится разработанный автором алгоритм обучения будущих учителей начальной

школы построению косвенной речи в процессе изучения грамматики английского языка.

Ключевые слова: алгоритм, будущие учителя начальной школы, грамматика английского языка, косвенная речь, прямая речь.

Matsko D. S. Teaching the Reported Speech to Future Teachers of Primary School in the Process of English Grammar Studying

The article deals with the problem of teaching the reported speech to future teachers of primary school in the process of English grammar studying. The algorithm is considered to be one of the most effective ways of forming the English grammar competence of future teachers. It helps to formulate the stages of applying the certain rules to learning grammar capsules. The algorithm is also popular for its capability to make grammar rules more visual. The algorithm is defined as a combination of operations which will enable future teachers of primary school to transform the sentence from direct speech into reported speech. The author highlights the self-determined algorithm of teaching the reported speech to future teachers of primary school in the process of English grammar studying.

The algorithm consists of eight operations, i.e. identification of the main and subordinate clause; identification of the verb tense in the main clause; identification of adverbs and pronouns (personal and possessive) in direct speech; identification of form and mood of the sentence in direct speech; identification of the question type in direct speech; identification of orders, requests and suggestions in direct speech; identification of objects in the main clause of the complex sentence in reported speech with that-clause. It is stated that the operations are chosen due to the type of the narration. The author also gives an example which illustrates how to apply the algorithm.

Key words: algorithm, future English teachers of Primary School, forms of the Passive Voice.

Стаття надійшла до друку 05.02.2013 р.

Прийнята до друку 06.03.2013 р.

Рецензент – д.філол. н. Клименко О. С.

УДК 378.067

Ю. Ю. Мельник

**ИНТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ
АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

Актуальность исследования заключается в том, что на сегодняшний день перед преподавателями английского языка остро стоит проблема поиска путей повышения познавательного интереса студентов к